

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-45>

УДК 339.54:658.64

СВІТОВИЙ РИНОК ПОСЛУГ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

INTERNATIONAL SERVICE MARKET: CURRENT STATE AND DEVELOPMENT TRENDS

Дернова Ірина Анатоліївна
кандидат економічних наук,
Черкаський державний бізнес-коледж
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7317-9633>

Dernova Iryna
Cherkasy State Business College

У статті розглянуто особливості економічної категорії «послуги» та виокремлено підходи до класифікації послуг на світовому ринку, якими користуються Статистична організація Європейської комісії та Державна служба статистики України при наданні статистичної інформації про обсяги експорту та імпорту послуг. Висвітлено особливості розвитку світового ринку послуг та визначено фактори, що впливають на нього. Динаміку світового експорту послуг досліджено з використанням кореляційно-регресійного аналізу. Проведено аналіз тенденцій розвитку світової торгівлі послугами за типами розвитку країн. Здійснено порівняльну оцінку для ТОП-5 найбільших країн-експортерів послуг на світовому ринку. Окреслено місце України на світовому ринку послуг та визначено перспективні напрями розвитку торгівлі послугами для української економіки.

Ключові слова: світовий ринок послуг, міжнародна торгівля послугами, експорт послуг, імпорт послуг, структура світового експорту послуг.

The global service market is an area that is dynamically developing under the influence of globalization processes and is in the phase of active formation. This is evidenced by the fact that the growth rate of service trade in world commerce is one and a half times higher than the growth rate of commodity exports and imports. Countries with developed economies focus on the development of the service sector, since it occupies a leading position in terms of value and number of employees, bypassing the commodity sector. The purpose of the study is to analyze the current state and outline the main trends in the development of the global services market. The article examines the peculiarities of the economic category "services" and identifies the approaches to the classification of services in the world market used by the Statistical Organization of the European Commission and the State Statistics Service of Ukraine when providing statistical information on the volume of exports and imports of services. The article highlights the peculiarities of the development of the world services market and identifies the factors influencing it. The dynamics of world exports of services is studied using correlation and regression analysis. Trends in the development of world trade in services by type of development of countries are analyzed. A comparative assessment is made for the TOP-5 largest countries engaged in exporting services to the world market among developed and developing countries. It is outlined that under the influence of trade liberalization and globalization processes in most countries of the world, the service sector is scaling up both for domestic consumption and for export-import operations. This is especially relevant for countries with developed economies. The article highlights the specifics of the functioning of the global services market under the influence of restrictions caused by the pandemic. The study also identifies the main paths for the global services market to recover from the pandemic. To understand the global services market, the structure of services exports is analyzed and it is found that for advanced economies, business services account for more than 50% of the structure of services exports. The author outlines Ukraine's place in the global services market and identifies promising areas for the development of service trade for the Ukrainian economy.

Keywords: world market services, international trade of services, export of services, import of services, the structure of the world export of services.

Постановка проблеми. Світовий ринок послуг – це сфера, яка під впливом глобалізаційних процесів динамічно розвивається та знаходиться на стадії активного формування. Про це свідчить той факт, що темпи зростання торгівлі послугами в світовому торговельному

обігу у півтора раза перевищують темпи зростання товарних обсягів експортно-імпортних операцій. Країни з розвинутою економікою зосереджують увагу на розвитку сектору послуг, оскільки за вартісними характеристиками та кількістю зайнятих сфера послуг займає лідируючі позиції, обійшовши товарну сферу. Закономірним та загальноновизнаним є факт існування прямого зв'язку між часткою послуг в загальному обсязі експорту країни та рівнем її економічного розвитку.

При цьому потенціал світової торгівлі послугами важко переоцінити. До основних факторів, що стимулюють розвиток світового ринку послуг належить технологічний прогрес, поглиблення спеціалізації країн, лібералізація торгівлі послугами, зміна структури споживання населення та збільшення кількості міжнародних корпорацій.

Таким чином, постійно відбувається формування нових умов функціонування світового ринку послуг, збільшується значення торгівлі послугами в світовій економіці та економіці окремих країн як каталізатора економічного зростання. Тому аналіз стану та характеристика тенденцій розвитку світового ринку послуг має важливе значення для розуміння напрямів розвитку міжнародної торгівлі послугами та місця кожної країни в цьому секторі світової торгівлі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Як серед вітчизняних, так і серед закордонних вчених багато уваги приділяється дослідженню проблем функціонування світового ринку послуг. Причиною такого особливого наукового інтересу є перехід до постіндустріального типу економіки. Так, Мельничук О. П. у своєму дослідженні визначила особливості та ключові тенденції розвитку міжнародної торгівлі послугами [1]. Аналізу обсягів експорту українських товарів і послуг, визначенню основних переваг та обґрунтуванню недоліків моделі зовнішньої торгівлі України присвячена робота Кульганік О. М. [2]. Дослідження структури сучасного світового ринку та характеристика тенденцій міжнародної торгівлі бізнес-послугами здійснена в роботі Брензович К. С. [3]. Сучасні тенденції та проблеми функціонування світового ринку комерційних послуг досліджували А. В. Рибчук та Р. О. Заблоцька [4]. Значна кількість публікацій вітчизняних науковців присвячена вивченню окремих ринків послуг, таких як інформаційні, туристичні, транспортні послуги та ін. На вивченні місця України у міжнародній торгівлі послугами, її ролі у протидії

глобальним ризикам економічного зростання та зовнішньоекономічної рівноваги акцентує свою увагу Камінська Т. М. [5].

Серед закордонних вчених теоретичні та прикладні положення дослідження міжнародної торгівлі послугами висвітлені в наукових роботах Arjan M. Lejour & Peter M. Smith [6]. Дослідження мережі міжнародної торгівлі послугами та визначення місця кожної країни на світовому ринку послуг здійснено в роботі Lucia Tajoli, Federico Airoidi & Carlo Piccardi [7]. Наукове дослідження авторів Roelfsema, H., Findlay, C., & Ye, X. присвячене декомпозиції міжнародної торгівлі послугами, в якій автори довели, що «загальний прямий експорт послуг є більш важливим порівняно з послугами, втіленими в товарах, особливо для країн з розвинутою економікою» [8].

Основні тенденції світового ринку послуг та детальну статистичну інформацію висвітлюють міжнародні організації такі як, Світова організація торгівлі [9], Світовий економічний форум [10], Конференція ООН з торгівлі та розвитку [11], статистична організація Європейської комісії [12].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не зважаючи на наявність великої кількості наукових досліджень та напрацювань з питань функціонування світового ринку послуг, даний аспект, в силу постійного динамічного розвитку, потребує більш повного вивчення.

Мета дослідження – аналіз сучасного стану та окреслення основних тенденцій розвитку світового ринку послуг, а також місця України на ньому.

Методи дослідження. Методологічною основою проведення дослідження є загальнонаукові методи економічної науки. Для емпіричних досліджень розвитку світового ринку послуг були використані статистичні методи та методи регресійного аналізу. Крім того, у процесі роботи використовувалися такі загальні методи дослідження як аналіз та синтез, узагальнення та порівняння.

Виклад основного матеріалу дослідження. Світовий ринок послуг сьогодні охоплює широкий спектр різноманітних сфер надання послуг на міжнародному рівні. На думку науковців L. Tajoli, F. Airoidi, та C. Piccardi «послуги є ключовим елементом процесу глобалізації, і ми можемо стверджувати, що їх роль лише зростатиме в майбутньому [7].

На світовому ринку послуг фактично фіксуються ті послуги, котрі реалізуються між резидентами та нерезидентами. Особли-

вістю категорії «послуги» є те, що, по-перше, надання послуг часто вимагає безпосередньої участі продавця та покупця (однак сьогодні послуги все частіше надаються з використання електронних засобів комунікації), по-друге, послуги часто складно відокремити від товарів, по-третє – послуги не підлягають зберіганню. Також для зазначеної категорії особливим є те, що «в міжнародній торгівлі послугами існує більше протекціоністських перешкод і конкурентних бар'єрів, ніж у торгівлі товарами» [4].

Статистична організація Європейської комісії (надалі – Евростат) класифікує послуги за таким основними категоріями [12]:

- послуги з переробки матеріальних ресурсів;
- послуги з технічного обслуговування та ремонту;
- транспортні послуги;
- туристичні послуги;
- послуги з будівництва;
- страхові та пенсійні послуги;
- послуги, пов'язані з фінансовою діяльністю;
- плата за використання інтелектуальної власності;
- послуги у сфері телекомунікації, комп'ютерні та інформаційні послуги;
- інші бізнес-послуги;
- культурні та рекреаційні послуги;
- державні та урядові послуги.

Вищезазначена класифікація підлягає періодичному перегляду, оскільки структура сфери послуг постійно змінюється. Насамперед зміни в класифікації відбуваються через виникнення абсолютно нових видів послуг або через виділення у самостійну галузь тих видів послуг, які раніше були допоміжними і з часом стали самостійними сферами діяльності.

Державною службою статистики України розроблено Класифікацію зовнішньоекономічних послуг, яка визначає категорії послуг, за якими відбувається збір даних щодо зовнішньої торгівлі послугами України. Останні зміни в класифікацію були внесені у 2022 році [13]. Класифікація розроблена у вигляді ієрархічної структури, в якій представлені код послуги, назва та її опис. Елементи класифікації збігаються з класифікацією, яку використовує Евростат.

За останні десятиліття фіксується значне зростання обсягів міжнародної торгівлі послугами. Під впливом лібералізації торгівлі та глобалізаційних процесів в більшості країн світу відбувається масштабування

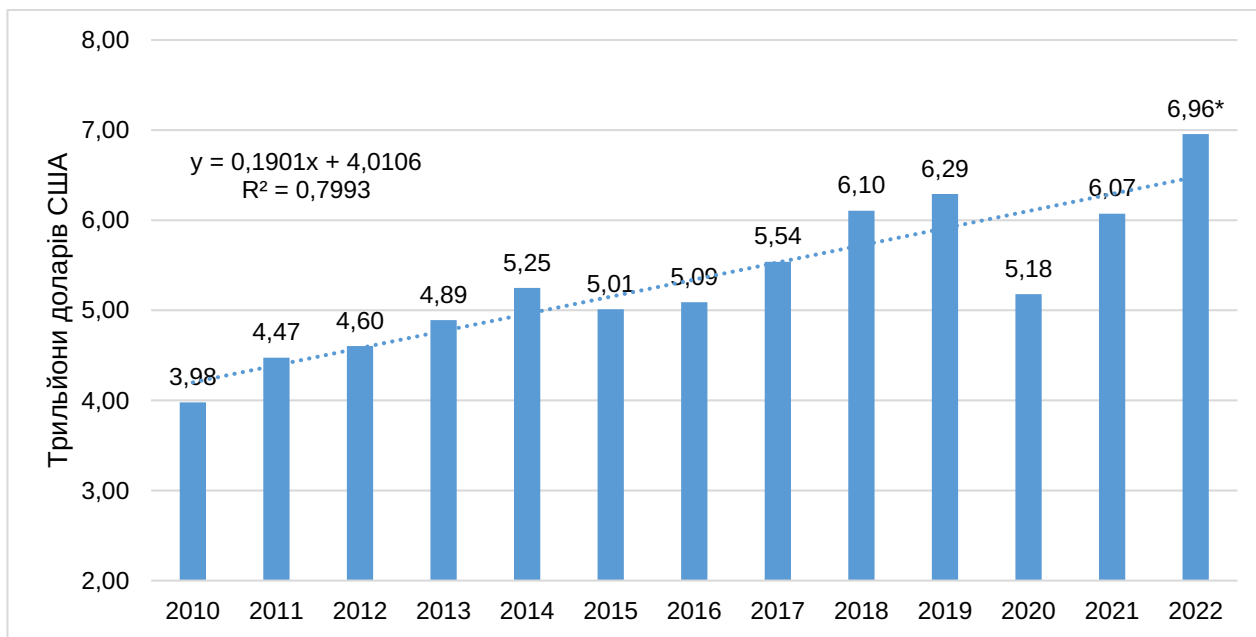
сфери послуг як для внутрішнього споживання, так і для експортно-імпорتنних операцій. Особливо це стосується країн з розвинутою економікою.

Після падіння на 17,7% у 2020 році, спричиненого пандемією, у 2021 році світовий експорт послуг вийшов на шлях відновлення. У 2022 році за попередніми оцінками зростання експорту послуг становитиме 14,6% і досягне нової рекордної позначки у 7 трильйонів доларів США [11]. У 2021 році світовий експорт послуг оцінювався в 6,1 трильйона доларів США, що становить 6,3% світового ВВП і 21,4% загальної світової торгівлі як товарами, так і послугами. Після значного зменшення обсягів туристичних послуг та послуг перевезення під час пандемії у 2020 році міжнародні потоки послуг відновилися у 2021 році і майже досягли рівня 2019 року (див. рис. 1). За попередніми оцінками Міжнародної міжурядової організації ЮНКТАД у 2022 році світовий експорт послуг досяг нового максимуму і становить 6,96 трлн дол. США.

На рис. 1 також наведено лінійну трендову модель обсягів світового експорту. Для наведеного динамічного ряду обсягів світового експорту послуг за період з 2010 по 2022 рр. проведено екстраполяцію з використанням лінійного тренду. При цьому коефіцієнт детермінації становить 0,7993, що свідчить про адекватність запропонованої моделі.

Аналізуючи загальні тенденції зростання обсягів експорту послуг за регіонами, можна дійти висновку, що серйозне відновлення експорту послуг спостерігалось у всіх групах країн за рівнем економічного розвитку. Найшвидшими темпи зростання обсягів експорту послуг відбувалося в країнах центральної та Південної Америки, що розвиваються. Для цих країн експорт туристичних та логістичних послуг відіграє важливу роль і почав швидко відновлюватися після пандемії. Зростання обсягів експорту послуг в країнах Азії та Океанії з економіками, що розвиваються, було не таким масштабним і спричинене в більшості зростанням обсягів експорту логістичних послуг, послуг зі страхування та бізнес-послуг, які ці економіки постачали за кордон. Слід зазначити, що дещо нижчими темпами у 2021 році відновлювався експорт послуг країн з розвинутою економікою (див. рис. 2).

За даними Конференції ООН з торгівлі та розвитку провідним експортером послуг серед країн з розвинутою економікою залишаються Сполучені Штати Америки, які экс-

- попередня оцінка

Рис. 1. Обсяги світового експорту послуг за період 2010–2022 рр., трлн дол. США

Джерело: побудовано автором за даними [11]

Рис. 2. Річні темпи приросту експорту послуг за групами країн, 2021 р.

Джерело: побудовано автором за даними [11]

портували у 2021 році послуг на 795 мільярдів доларів США, що складаю 13,1% в загально-світовому експорті послуг. Крім Сполучених Штатів Америки до Топ-5 світових експортерів послуг належать такі країни, як Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії, Німеччина, Ірландія та Франція. Ліде-

ром в Топ-5 світових імпортерів послуг є ті ж самі країни, але в дещо іншій послідовності. На першому місці з показником 550 мільярдів доларів США знаходяться Сполучені Штати Америки, на другому місці – Німеччина з показником 381 мільярд доларів США, на третьому місці – Ірландія (341 мільярд доларів

США), на четвертому – Франція (258 мільярдів доларів США) та на п'ятому – Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії, яке імпортувало за 2021 рік послуг на 243 мільярди доларів США. Загалом на країни з розвинутою економікою у 2021 році припадало 72,8% річного світового експорту послуг та 67% світового імпорту послуг.

Серед країн, що розвиваються лідерами світового експорту послуг є Китай з показником 392 мільярди доларів США, Індія (241 мільярд доларів США), Сінгапур (230 мільярдів доларів США) та Об'єднані Арабські Емірати з експортом послуг на рівні 102 мільярди доларів США. До Топ-5 імпортерів послуг серед країн, що розвиваються ввійшли Китай, Сінгапур, Індія, Об'єднані Арабські Емірати та Саудівська Аравія з показниками імпорту послуг відповідно: 441, 224, 196, 76, 73 мільярди доларів США.

Світова торгівля послугами порівняно з торгівлею товарами постраждала від пандемії значно більшою мірою. Найбільшого скорочення зазнали послуги, пов'язані з подорожами та транспортні послуги. Однак, у 2021 році відбулося відновлення обсягів транспортних послуг, особливо це стосувалося Азії та Європи. При цьому світові обсяги надання туристичних послуг не поспішали відновлюватися і загалом за період 2017–2021 рр. середньорічний темп скорочення глобальних

надходжень від міжнародних поїздок становив 16% [11].

Для розуміння кон'юнктури світового ринку послуг важливо також проаналізувати структуру експорту послуг, 73% яких надавалися з розвинених країн і лише 27% світового експорту послуг припадає на країни з економіками, що розвиваються. На рис. 3 зображена структура експорту послуг за видами країн. Для країн з розвинутою економікою характерним є те, що більш як 50% структури експорту послуг припадає на бізнес-послуги. До них відносять послуги зі страхування, фінансові послуги, послуги з захисту інтелектуальної власності та інші бізнес-послуги. Для країн з економіками, що розвиваються цей показник становить майже 36%.

Впродовж 2019–2021 рр. обсяги надання телекомунікаційних, комп'ютерних та інформаційних послуг зростали щорічно завдяки значному попиту під час пандемії. Ці послуги є основою внутрішньофірмової співпраці, зв'язку між компаніями та між компаніями та клієнтами, а також цифрової торгівлі. Тому, в перспективі, даний сегмент експортних послуг буде розширюватися як для країн з розвинутою економікою, так і для країн з економікою, що розвивається.

Світова торгівля стає все більш орієнтованою на торгівлю послугами і її обсяги мають стійку тенденцію до зростання. Значення екс-

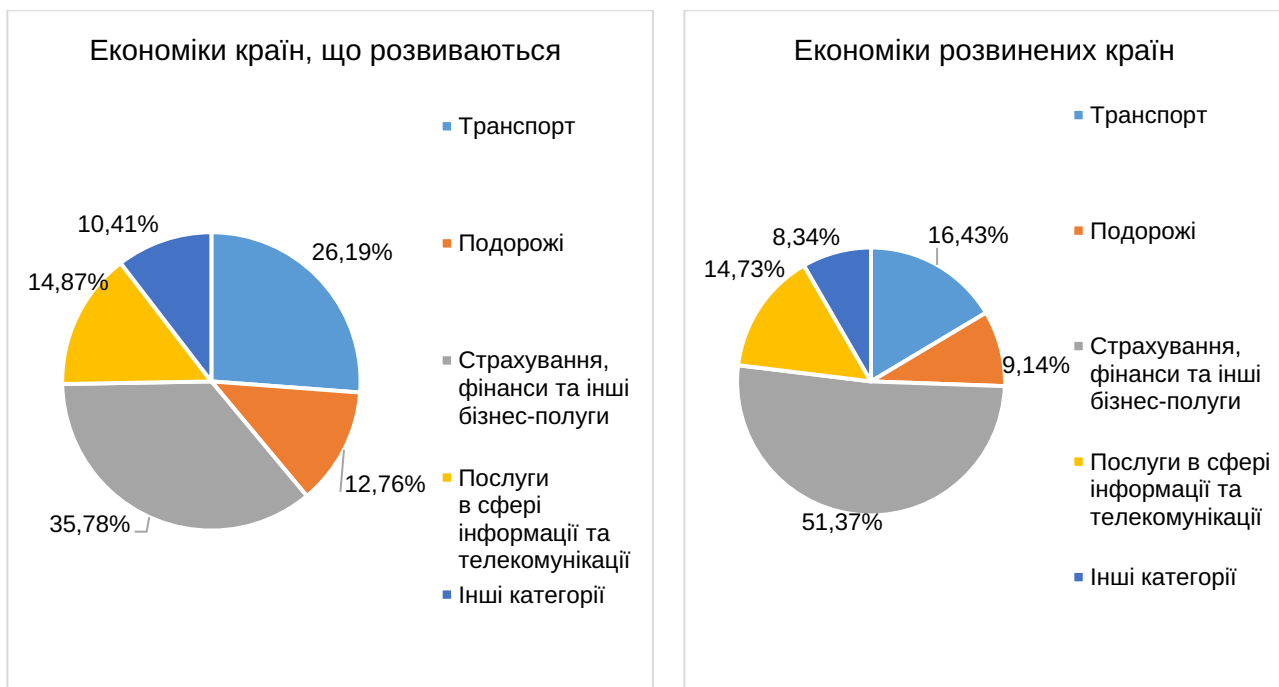

Рис. 3. Структура світового експорту послуг за групами країн в 2021 році, %

Джерело: побудовано автором за даними [11]

порту послуг для економіки будь-якої країни важко переоцінити. Експорт послуг сприяє зростанню ВВП країни та розширює сукупний обсяг продукції та доходів внаслідок продажу послуг за кордон. Також він є джерелом надходження валюти в країну. Як показує досвід розвинених країн, ефективний сектор послуг слугує каталізатором зростання обсягів зовнішньоторговельного обороту країни та стимулює економічне зростання. З огляду на це доцільно проаналізувати тенденції зовнішньої торгівлі послугами України. Джерелом статистичної інформації для аналізу є сайт Світової Організації Торгівлі (СОТ) [14]. За період 2014–2021 рр. обсяги експорту послуг України зросли на 25,56%. Для порівняння, експорт українських товарів за аналогічний період зріс на 26,34%. Така ситуація свідчить про наявність потенціалу до зростання експорту послуг.

За даними Державної служби статистики України імпорту послуг в Україну зростає швидше, ніж експорт. Так у 2021 році експорт послуг становив 114,2% порівняно із 2020 роком, імпорту – 132,9%. Однак баланс послуг був позитивним і становив 5563,1 млн дол. (довідково – у 2020 році позитивне сальдо балансу послуг становило 5808,7 млн дол.) [15].

Найшвидшими темпами відбувалося зростання обсягів експорту послуг у секторі «Комерційні послуги». За досліджуваний період обсяг експорту комерційних послуг збільшився в понад 2 рази: з 5,162 млн дол. США у 2014 р. до 10,516 млн дол. США у 2021 р. Серед всіх комерційних послуг зростання з 2,042 млн дол. США у 2014 р. до 7,107 млн дол. США у 2021 р. спостерігається в секторі «Послуги у сфері телекомунікації, комп'ютерні та інформаційні послуги».

Головними ринками збуту українського експорту послуг є Китай з питомою вагою 11,74%, європейські країни – Швейцарія (7,09%), Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії (4,41%), Польща (4,32%), Німеччина (4,19%), а 4,18% українського експорту послуг надається Японії. Решта країн-партнерів мають питому вагу в загальному обсязі українського експорту послуг менше ніж 3%. Варто зазначити, що за результатами 2021 року російська федерація отримувала 16,55% українського експорту послуг і цей показник з 2014 р. зменшився на 9,23 п.п.

Станом на 2021 рік за даними СОТ лідером серед імпортерів послуг до України є Польща з питомою вагою 16,33% від загального імпорту послуг в Україну. Зростання

імпорту послуг з Польщі до України за період з 2014 р. до 2021 р. склало 4,66 п.п. Також до Топ-5 імпортерів послуг в Україну належить Китай, питома вага якого в загальному обсязі українського імпорту послуг в 2021 році становить 7,14%, російська федерація, Туреччина та США відповідно з показником 5,24%, 5,18% та 4,82%.

Аналіз географічної структури українського експорту на імпорту послуг свідчить про зростання питомої ваги європейських країн в зовнішньоторговельному обороті послуг України. Так, впродовж досліджуваного періоду зовнішньоторговельний обіг послуг України та країн Європи зріс на 37%. Найбільше зростання спостерігається з Польщею, Швейцарією, Великобританією, Італією та Німеччиною.

Висновки. Результати дослідження світового ринку послуг дозволяють виділити такі тенденції та особливості розвитку:

- вартість світового експорту послуг з 2010 р. до 2021 р. зросла на 52,64%, тоді як вартість світового експорту товарів збільшилася на 45,96%;

- тенденція до зростання вартості світового експорту послуг збережеться в майбутньому, що підтверджує трендова модель;

- в 2021 році лідерами за темпами зростання обсягів експорту послуг серед країн з розвинутою економікою є Німеччина: приріст становив 21,22%; серед країн що розвиваються – Китай, де темп приросту досяг показника 39,5%;

- країни з розвинутою економікою нарощують експорт послуг за рахунок надання бізнес-послуг і надалі утримають лідерство в зазначеному секторі;

- країни з економіками, що розвиваються нарощують експорт послуг за рахунок туризму та надання транспортних послуг. Дана тенденція збережеться і в майбутньому.

Кон'юнктура світового ринку послуг формується під впливом інформаційно-технічного прогресу, що визначає пріоритетним напрямом економічної політики України розвиток сфери послуг. Найшвидшими темпами експорт послуг України зростає у сфері «Послуги у сфері телекомунікації, комп'ютерні та інформаційні послуги» за рахунок експорту «Комп'ютерних послуг». Україна має всі шанси для розвитку цього напрямку навіть з урахуванням жорстких реалій війни.

У 2021 р. порівняно з 2020 р. також зріс експорт транспортних послуг на 6,5% за рахунок зростання експорту послуг річкового (на 40,2%) та повітряного транспорту (на 115,4%).

Одночасно фіксувалося зменшення обсягів експорт послуг трубопровідного транспорту на 31,4%. В найближчі роки в секторі експорту

«Транспортні послуги» фіксуватиметься спад і відновлення можливе лише після закінчення війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мельничук О. П. Міжнародна торгівля послугами. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2020. № 4. С. 115–128.
2. Кульганік О. М. Сучасні процеси міжнародної торгівлі України в умовах глобалізації. *Ефективна економіка*. 2019. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7347> DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.10.71>.
3. Брензович К. С. Сучасний стан та перспективи розвитку міжнародної торгівлі бізнес-послугами. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2019. Вип. 23 (1). С. 30–34.
4. Рибчук А. В., Заблоцька Р. А. Тенденції та проблеми функціонування світового ринку комерційних послуг. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2018. № 28.(9). С. 86–89.
5. Камінська Т. М. Місце України у міжнародній торгівлі послугами. *Економічна теорія та право*. 2019. № 1. С. 27–41.
6. Arjan M. Lejour, Peter M. Smith (2008). International Trade in Services – Editorial Introduction. *Journal of Industry Competition and Trade* 8(3):169-180. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10842-008-0037-y>
7. Tajoli, L., Airolidi, F. & Piccardi, C. The network of international trade in services. *Appl Netw Sci* 6, 68 (2021). DOI: <https://doi.org/10.1007/s41109-021-004071>.
8. Roelfsema, H., Findlay, C., & Ye, X. (2021). Decomposing International Trade in Commercial Services. *Foreign Trade Review*, 56(3), 238–256. DOI: <https://doi.org/10.1177/00157325211018890>.
9. World Trade Statistical Review. URL: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/wts_e.htm.
10. Global Value Chain Policy Series: Services URL: <https://www.weforum.org/whitepapers/global-value-chain-policy-series-services-6bc95d6d-88c7-40ba88b6-0ab0956d8de6>.
11. Total trade in services. URL: <https://hbs.unctad.org/total-trade-in-services>.
12. International trade in services – Overview. URL: <https://ec.europa.eu>.
13. Класифікація зовнішньоекономічних послуг. Державна служба статистики України. URL: https://ukrstat.gov.ua/klasf/st_kls/kzep.pdf.
14. Commercial Services Trade. URL: https://stats.wto.org/dashboard/services_en.html.
15. Зовнішня торгівля України послугами у 2021 році. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>.

REFERENCES:

1. Melnychuk, O. (2020). Mizhnarodna torhivlia posluhamy [International trade in services]. *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo – Foreign-trade: economics, finance, law*, 111(4), 115–128. [in Ukrainian]
2. Kulhanik, O. M. (2019), "Modern processes of international Ukraine trade in the globalization conditions", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 10, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7347> DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.10.71> [in Ukrainian]
3. Brenzovych, K. (2019). Suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku mizhnarodnoi torhivli biznes-posluhamy [The Current State and Prospects of International Trade in Business Services]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia : Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, 23 (1), 30–34. [in Ukrainian]
4. Rybchuk, A. V., & Zablotska, R. A. (2018). Trends and problems of functioning of the world market of commercial services. *Scientific Bulletin of UNFU*, 28(9), 86–89. DOI: <https://doi.org/10.15421/40280917> [in Ukrainian]
5. Kaminska, T. M. (2019). Mistse Ukrainy u mizhnarodnii torhivli posluhamy [Place of Ukraine in international services trade]. *Ekonomichna teoriia ta pravo – Economic Theory and Law*, 1 (36), 27–41. DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2019-36-1-27> [in Ukrainian]
6. Arjan M. Lejour, Peter M. Smith (2008). International Trade in Services – Editorial Introduction. *Journal of Industry Competition and Trade* 8(3):169-180, DOI: <https://doi.org/10.1007/s10842-008-0037-y>.
7. Tajoli, L., Airolidi, F. & Piccardi, C. (2021). The network of international trade in services. *Appl Netw Sci* 6, 68. DOI: <https://doi.org/10.1007/s41109-021-004071>.
8. Roelfsema, H., Findlay, C., & Ye, X. (2021). Decomposing International Trade in Commercial Services. *Foreign Trade Review*, 56(3), 238–256. DOI: <https://doi.org/10.1177/00157325211018890>.

9. World Trade Statistical Review. Available at: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/wts_e.htm.
10. Global Value Chain Policy Series: Services. Available at: <https://www.weforum.org/whitepapers/global-value-chain-policy-series-services-6bc95d6d-88c7-40ba88b6-0ab0956d8de6>.
11. Total trade in services. Available at: <https://hbs.unctad.org/total-trade-in-services>.
12. International trade in services – Overview. Available at: <https://ec.europa.eu>.
13. Klasyfikatsiia zovnishnoekonomichnykh posluh [Classification of foreign economic services]. Official site of the State Statistics Service of Ukraine. Available at: https://ukrstat.gov.ua/klasf/st_ks/kzep.pdf [in Ukrainian]
14. Commercial Services Trade. Available at: https://stats.wto.org/dashboard/services_en.html.
15. Zovnishnia torhivlia Ukrainy posluhamy u 2021 rotsi [Ukraine's foreign trade in services in 2021]. Official site of the State Statistics Service of Ukraine. Available at: https://ukrstat.gov.ua/klasf/st_ks/kzep.pdf [in Ukrainian]